

УДК 821.161.2Шев

Ростислав Пилипчук
Київський національний університет театру, кіно і телебачення
імені І. К. Карпенка-Карого**Т. ШЕВЧЕНКО І ПОЛЬСЬКИЙ ТЕАТР
НА НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 30–50-х РОКІВ ХІХ ст.**

У контексті побутування польського театру наприкінці 20-х — на початку 30-х років ХІХ ст. на Наддніпрянській Україні й на території нинішньої Білорусі та Литви висловлюються припущення щодо перших театральних зацікавлень Шевченка саме польськими виставами у Києві, Вільні, Варшаві і його театральних контактів з польсько-російсько-українськими трупамі у 40-х роках ХІХ ст. під час приїздів на Україну. Коментується Шевченкова згадка польської вистави на ярмарку в Ромні «Дочка полку» (адаптація комічної опери Г. Доніцетті), наводяться аргументи щодо цієї вистави німецько-польською оперно-драматичною трупною Вільгельма-Карла-Августа Шмідгофа, який привіз її з Вільни і успішно виступав з нею у 1844–1846 рр. у Києві, Харкові, Кам'янці-Подільському.

Ключові слова: польський театр, Тарас Шевченко.

The article deals with Polish theatre at the end of 20th — at the beginning of 30th in the XIX century on the territory of the Dnieper Ukraine and on the territory of current Belorussia and Lithuania. The author presupposes that the first theatrical interests of Taras Shevchenko were connected with the Polish performances in Kiev, Vilnius and Warsaw, and poet's contacts with Polish-Russian-Ukrainian theatre companies during 40th in XIX century within his arrivals to Ukraine. Shevchenko's mention about Polish performance "The Regiment's Daughter" on the fair in Romny (adaptation of comic opera by Gaetano Donizetti) is being commented; some arguments in favour of German-Polish opera and drama company directed by Vilhelm-Karl-August Schmidhoff, who brought the above mentioned play to Kiev, Kharkiv and Kamianets-Podilskiyi from Vilnius and performed it on the stage in 1844-1846, are being discussed.

Keywords: Polish theater, Shevchenko.

W kontekście istnienia polskiego teatru na przełomie lat 20–30-tych XIX wieku na Ukrainie Naddnieprzańskiej oraz na obecnych terenach Białorusi i Litwy przedstawiono założenia dotyczące pierwszych zainteresowań teatralnych Szewczenki właśnie polskimi przedstawieniami w Kijowie, Wilnie, Warszawie i kontaktów teatralnych z polsko-rosyjsko-ukraińskimi trupami w latach 40-tych XIX wieku podczas jego pobytu na Ukrainie. Skomentowano wzmiankę Szewczenki o polskim przedstawieniu na jarmarku w Romnie „Córka pułku” (adaptacja opery komicznej G. Donizettiego), przytoczono argumenty wobec spektaklu polsko-niemieckiej trupy operetkowo-dramatycznej Wilhelma Karola Augusta Schmidhoffa, który właśnie przywiózł ją z Wilna i z powodzeniem występował z nią w latach 1844-1846 w Kijowie, Charkowie, Kamieńcu Podolskim.

Słowa kluczowe: teatr polski, Tarasa Szewczenko.

Відомо, що Т. Шевченко цікавився театральним мистецтвом з молодих літ. Щодо дитячого та підліткового періоду його життя доводиться вдатися до деяких припущень. Його найраніші театральні враження, ймовірно, пов'язані з т. зв. фольклорним театром — усною народною драмою, передусім з вертепом, який широко побутував на Україні у першій половині ХІХ ст. Перше ж його знайомство з професіональним

театром можна умовно пов'язувати з першими ж його відвідинами Києва. Адже сам поет у першому варіанті автобіографії (1860 р.) записав: «Странствуя с обозом за своим дидычем в Киев, Вильно и Петербург»¹, а в другому, ширшому, тоді ж опублікованому, варіанті автобіографії повторив цю інформацію ще об'ємніше: «Барин мой был человек деятельный: он безпрестанно ездил то в Киев, то в Вильно, то в Петербург и таскал за собой, в обозе, меня для сидения в передней, подавания трубки и тому подобных подробностей»². Оскільки наприкінці 1828 р. або на початку 1829 р. Тараса призначають кімнатним козачком Павла Енгельгардта у панському дворі у с. Вільшаний, звідки, як свідчить також О. М. Лазаревський у своїх спогадах, «він мав супроводжувати пана в різних поїздках і прислужувати йому в цей час»³, то можна припускати, що пан брав козачка з собою і до театру, і той з відведеного йому місця знаходив спосіб підглядати: а що воно таке — той театр? Або ж якщо не міг проникнути в середину театрального приміщення, то хтось із старших у панській прислузі міг розповідати про театр хоча б так, як розповідав Петро Миколі у «Наталці Полтавці» І. Котляревського. У київському міському театрі (дерев'яному), що стояв у 1805–1851 рр. на розі вулиць Трьохсвятительської і Хрещатика, навпроти нинішньої Європейської площі, нижче того місця, де тепер Український дім, працювали по чергово польські театральні антрепризи, і з 1821 по 1829 рік включно — польська трупа Олександра Ленкавського.

Далі припущення про умовне знайомство Шевченка з професіональним театром можуть стосуватися Віленського періоду 1829–1831 рр. Якраз у 1829–1832 рр. російським театром у Вільні керував видатний актор, співак, режисер і директор театру, уродженець Вільна Казімеж-Міхал Скибінський (1785–1858). Артистом був універсальним, тобто драматичним актором і оперним солістом. Відповідним чином вибудовував репертуар віленського театру, спираючись на польську і західноєвропейську перекладну драматургію, на опери С. Монюшка і західноєвропейських композиторів. На жаль, конкретні документальні свідчення про перебування Т. Шевченка у Вільні невідомі, і тому дослідникам доводиться виходити з біографічних фактів Павла Енгельгардта, які теж приблизні і не завжди підкріплені документами. Навіть на сьогодні маємо суперечність у датуванні перебування у Вільні П. Енгельгардта, а отже з ним і Т. Шевченка: у статті «Вільно» в «Шевченківській енциклопедії»⁴ повторюється застаріле визначення «осінь 1829 — лютий 1831 рр.», а тим часом М. Шудря ще у 1986 р. опублікував архівні документи⁵, які свідчать, що П. Енгельгардт, а отже й Т. Шевченко, прибули до Вільна у другій половині березня 1829 р., і цю інформацію сприйняв як переконливу П. Жур⁶. Щодо виїзду Т. Шевченка з Вільна до Петербурга у 1831 р., то А. Непокупний запропонував приблизну дату: «Незабаром після 5 травня» (1831 р.)⁷. І цю ж дату так само сприйняв П. Жур⁸.

Щодо перебування Шевченка у Варшаві, то тут справа ще менш з'ясована. Це питання має свою історію, що почалася зі спогадів В. Репніної, І. Сошенка, М. Костомарова, продовжена першим біографом Шевченка М. Чалим, Ф. Вовком, О. Кониським, В. Щуратом, польськими дослідниками Ф. Равітою-Гавронським, М. Якубцем, Є. Єнджеєвичем, рядом українських шевченкознавців у 20–30-х роках ХХ ст. та в перші повоєнні роки⁹. Першим, хто заперечив цю версію, був М. Ткаченко, який підготував статтю про це ще перед війною, але тоді не встиг опублікувати. Її другу редакцію він виголосив як доповідь на Сьомій науковій шевченківській конференції у Києві 1958 року, і наступного, 1959 р., вона вийшла друком¹⁰.

Після цього «варшавське» питання у біографії Шевченка було надовго закрито. Не зачіпав його й відомий полоніст Г. Вервес. Нарешті в колективній монографії «Т. Г. Шевченко: біографія», виданій у 1984 р. (автор першого розділу «Дитячі та юнацькі роки (1814–1830)» — Є. П. Кирилук) ця броня дала тріщину: «Версію про життя Шевченка у Варшаві й навчання у Ф. Лампі слід остаточно відкинути, хоч не виключена можливість, що на дуже короткий час він міг сюди й наїжджати разом із дідичем або з його дружиною»¹¹. Проте наступний дослідник А. Непокупний, який розглянув період перебування Шевченка у вільні не навів документів з біографії П. Енгельгардта про його життя у другій половині 1830-го року. Чи був П. Енгельгардт у Варшаві напередодні Листопадового повстання 1830 р., можна довідатися зі штатного формуляру П. Енгельгардта, що неодмінно зберігається у Російському військово-історичному архіві у Москві. Нажаль, дослідник у своїй праці «Балтійські зорі Тараса» («У Вільні, городі преславнім...». — К., 1989) Цього питання не дослідив. Однак у статті «Варшава» у «Шевченківській енциклопедії» О. Яковина слушно зазначає: «Питання про перебування і навчання Шевченка у Варшаві залишається дискусійним»¹².

А якщо питання це дискусійне, то чому б не вдатися до припущення, що у Варшаві, як і у Вільні, Т. Шевченко міг якоюсь мірою ознайомитися з професійними театрами.

У Вільні тоді було два театральних приміщення: Великий театр і Малий театр, у яких виступали, бувало, водночас дві різні польські трупи, а часом — одна польська, а друга німецька чи французька.

У Варшаві ж тоді діяли п'ять театральних приміщень: 1) Публічний театр на Площі Комісії (яка пізніше дістала назву Площа Красінських), що спочатку мав назву Великий театр, а згодом — Національний театр (Teatr Narodowy), відкритий 1779 р. і чинний до 1833 р., розібраний у 1884 р.; 2) Театр в Лазенках Королівських—над ставом, збудований у 1785–1788 рр. (тепер там Національний музей у Варшаві); 3) Амфітеатр зі сценою на Острові, над південним ставом в Лазенківському парку, збудований у 1790 р. (будівля існує досі); 4) Театр на Сацькій площі, чинний у 1822–1830 рр.; 5) Театр «Різноманітності» («Rozmaitości»), чинний у 1829–1833 рр.¹³ Можливо, Шевченко в котромусь із них побував на виставі, але без сумніву міг оглядати їхні споруди. Як слушно відзначав Павло Зайцев щодо Вільна, «уже той факт, що й по 28 роках він добре пам'ятав внутрішній вигляд однієї з найкращих пам'яток віленської готицької архітектури — костела св. Анни, свідчить про те, що перебування Енгельгардтового козачка у стародавній литовській столиці не пішло намарне. Допитливий і вразливий, тут він мав змогу приглядатися до скульптур і образів по церквах і костелах. Вільно було тоді невеликим містом, що поволі відбудовувалося після пожежі 1812 року, але було рухливим центром польської культури, а віленський університет був у своєму розквіті. Шевченко міг у Вільні багато побачити й почути — не все ж він сидів у передпокої панських палат, чекаючи, що йому пан скаже подати собі люльку або склянку води»¹⁴. Аналогічно цей пасаж можна застосувати щодо можливого перебування Шевченка у Варшаві 1830 р.

Серед різних припущень щодо дружби Т. Шевченка зі старшою за нього на кілька років кравчиною Ядвігою (Дзюнею, Дунєю) Гусіковською, з якою, за твердженням М. Чалого зі слів І. Сошенка, Тарас познайомився у Варшаві і за такими ж припущеннями наступних дослідників — у Вільні. М. Чалий пише: «Тарасова коханка вимагала, щоб він зрікся рідної мови на користь польської національності: у розмові з ним вона

іншої мови не допускала. Уроки, мабуть, ішли досить успішно, судячи з того, як він розмовляв по-польськи»¹⁵. Згодом і О. Кониський висловив думку, що саме від Д. Гусіковської у Вільні Т. Шевченко навчився польської мови. Цю саму версію підтримали всі наступні біографи Шевченка. А якщо так, то чому б не припускати, що молоді люди шукали розваги у театрі? А він же й був польський.

Але не хтось інший, як саме О. Кониський навів факти, які підводять до іншого висновку: «Коханка та була полька; чи жила вона в Варшаві, чи хоч би і в Вільні, то вже ж вона не вмала говорити ні мовою московською, ні рідною для Шевченка українською, а балакала своєю рідною польською. Остання не була зовсім чужою й для Шевченка, певна річ, що до неї він був тоді більш при звичаєний, ніж до мови московської. Виходить, що інакше йому з коханкою бесідувати, як не по-польськи, і не можна було»¹⁶. А ще перед цим спостереженням О. Кониський навів факти з біографії П. Енгельгардта, які стверджують цей висновок: «Павло Енгельгардт, хоч і був на службі в імператорській гвардії, але більш за все він перебував у Вільні, і жодним чином не можна його брати яко москаля, ледви чи був він і тим, що за нашого часу зовється “общеруссом” або “истиннорусским” чоловіком. Павло Енгельгардт був коли не зразок, так, в усякому разі, значний репрезентант тієї “мозаїки”, що за нашого часу аж кишить її по Україні. З батьків — ніби німець; віри православної; з мови — або поляк, або француз; а служба — “верноподданный” офіцер російський; звичаями — космополіт-дука, пан; яко дідич — володар українських “душ” на українській землі; душею і поведженням з народом і взагалі з людьми, яких вважав нижчими за себе, пиндючна “животина в торжковських пантофлях”, а з вищими — “амфібія”, як мовив про нього Брюллов; взагалі ж — “пан як пан”. Одначе ж, коли зазирнути на саме дно сієї “мозаїки”, коли брати обставини щоденного звичайного життя родинного і громадського, так спостережемо в йому ополяченого “русского немца”. Усі впливові обставини того часу були округі його такі, що не тільки сприяли, а навіть вимагали ополячення. Тоді ледве минуло тридцять літ з того часу, як *безправ’я* (курсив автора. — Р. П.) маси народної звалило Польщу в могилу, викопану руками панів польських, і Правобережна Україна відійшла до Росії. Одначе ж правобережне панство через те не перестало бути панством польським і жити, як і до того жило, культурою і цивілізацією європейсько-польською. Нічим культурним Росія не могла привабити до себе панства правобережного. На Правобережжі освіта і культура були геть старійші і багацько вищі, ніж в Росії великій. Поміж шляхтою останньої траплялося під кінець XVIII віку чимало людей з високою освітою, але ж над масою “дворянства” ледве займалося ще на світ культури й цивілізації, та й то не власної національної, а завезеної з Заходу. Польща хоч і позбулася самостійності державної, але поляки не позбулися культури і освіти національної. Росія неспроможна була підбити їх під ту культуру і освіту, яку сама мала; навпаки — *хотя-не-хотя* — велика сила росіян переймалася культурою і цивілізацією поляків! Так воно було не тільки за часів Енгельгардта, але й геть пізніш, наприклад, навіть у самому Києві панували і культура польська, і мова польська <...> Православні слуги теж говорили по-польськи»¹⁷.

Із цього просторого уступу випливає перший висновок: що пан Енгельгардт «не опускався» у розмові з «козачком Тарасом» до його «мужицької» мови, але й не вживав «государственного языка», а розмовляв тільки по-польськи і, можливо, взяв собі Тараса за «козачка» через те, зокрема, що цей кмітливий хлопчина розмовляв хоч і з місцевим акцентом, але все ж таки польською мовою. Другий висновок: що пана

Енгельгардта могли вабити до себе польські вистави у Києві кінця 1828 року, і що міг туди заглядати й Тарас, бо іншого вибору не мав.

У Петербурзі Шевченко з'явився у 1831 р. (знову ж існує різне датування цієї події), але приїхав він сюди сімнадцятирічним юнаком не тільки з певним життєвим досвідом, а й досвідом мистецьким. Те саме припущення щодо можливих перших вражень про театр у Вільні і Варшаві слід віднести й до першого року перебування Шевченка у російській столиці. У 1831 р. тут діяли два публічні — Великий і Новий біля Симеонівського мосту і два придворні — Ермітажний і Камінноострівський театри, зовнішнім виглядом яких міг зацікавитися Шевченко, а в публічних — і побувати.

Як відомо, П. Енгельгардт вирішив продовжити навчання Шевченка як маляра, домашнього художника, і тому віддав його на чотири роки з 1832 р. під опіку В. Ширяєва, одного з відомих на той час майстрів декораційного живопису. За цей час у Петербурзі було відкрито ще два нових театральних приміщення — у 1832 р. Александринський і в 1833 р. — Михайлівський театри. Разом з підмайстрами та учнями В. Ширяєва Шевченко виконував живописні роботи, зокрема декорації у Великому театрі, який капітально перебудовувався, та у новозбудованих Александринському та Михайлівському театрах. Десять у цих роках він став самостійно бувати на виставах у цих театрах. Про все це він розповів у автобіографічній повісті «Художник». Про театральні зацікавлення Т. Шевченка 1836–1847 рр. існує спеціальна література¹⁸.

Проживаючи у Петербурзі, Шевченко не міг контактувати з польським театром за його відсутністю тут, тим більше, що після придушення польського визвольного повстання 1830–1831 рр. польський театр не мав доступу до столиці імперії, ареалом його побутування залишалася та частка території Польської Республіки, яка разом зі столицею Варшавою входила після третього поділу Польщі до складу Російської імперії. Про явища у польському театрі Шевченко міг чути щось із розповідей свого польського оточення у Петербурзі.

Польські трупи на Правобережній Україні, яка так само увійшла з 1795 р. до складу Російської імперії, з кінця XVIII ст. до 1830 р. базувалися як постійні в губернських центрах — Києві, Кам'янці-Подільському й Житомирі. Тим часом мандрували на території Київської, Подільської та Волинської губерній із заїздами й на Лівобережну і Степову Україну (Одеса, Полтава, Харків, деякі повітові центри — Ромни, Лубни та інші) й інші польсько-російсько-українські трупи. У період після придушення Листопадового повстання 1830–1831 рр. до Січневого повстання 1863 р. всі польські театри на території Наддніпрянської України, як і в Білорусії та Литві, могли існувати тільки за умови, що в чергу з польськими виставами ці трупи виконуватимуть вистави російські. Треба віддати належне цим утраквістичним трупам, які іноді виставляли ще й українські п'єси (ці трупи ввійшли до історії театру на Україні як польсько-російсько-українські). Шевченко міг познайомитися з виступами цих труп під час своїх приїздів з Петербурга на Україну: перший раз з 25 травня 1843 р. до початку лютого 1844 р.; удруге — упродовж двох років: з першої декади квітня 1845 р. до арешту 5 квітня 1847 р.

За цей час Шевченкові довелося багато помандрувати по містах і селах України. Узимку він міг відвідувати вистави польсько-російсько-українських труп, які приїжджали до Києва під час т. зв. контрактів, тобто на ярмарок, що тривав майже місяць упродовж січня-лютого, а влітку бувати на ярмарках на Полтавщині — на іллінсько-

му в Ромнах (липень) і так само в Лубнях (серпень). У щоденнику 20 липня 1857 р. Шевченко записав спогад про своє перебування на іллінському ярмарку в Ромнах у 1845 р., коли йому пощастило побачити виставу «малоросійської опери» «Москаль-чарівник», показану 24 липня 1845 р. харківською російсько-українською трупю, у якій роль Михайла Чупруна грав видатний український актор Карпо Соленик¹⁹, котрий, до речі, був родом з Білорусії і в ті роки, коли Шевченко жив у Вільні, був студентом Віленського університету до його закриття у 1832 р.

Не виключено, що 6 серпня 1845 р. Шевченко був у Лубнях разом з Є. Гребінкою (з яким, до речі, й приїхав тоді на Україну) на виставі опери Д. Россіні «Севільський цирюльник» — лібрето за п'єсою французького драматурга П. Бомарше у польському перекладі видатного драматурга і актора Войцеха Богуславського, яку показала 6 серпня 1845 р. трупа Вільяма-Карла Шмідгофа²⁰, керівника німецько-польської антрепризи, сформованої у Вільні.

Євген Гребінка любив відвідувати гастрольні вистави різних труп у Лубнях, близьких до його маєтку на хуторі «Убежище», що задокументовано принаймні трьома його статтями («Путевые и театральные впечатления: Лубны» // Пантеон русского и всех европейских театров. — 1840. — Ч. III. — № 9. — С. 115–120; «Провинциальные театры» // Литературная газета. — 1840. — № 85. — С. 1939–1943; «Опера в Лубнях» // Иллюстрация. — 1845. — Т. 1. — № 36. — С. 573–574), з яких остання стосується серпневого ярмарку в Лубнях, то чи не були разом на ярмарках у Ромні (липень) і Лубнях (серпень) 1845 року Шевченко і Гребінка? В останній статті — «Опера в Лубнях» Є. Гребінка наводить текст афіші: «С дозволення начальства, сего 1845 года, августа 6, то есть в понедельник, труппа артистов оперы под директорством Вильгельма фон Шмидкоф[а] будет иметь честь представить комическую оперу в 2-х действиях, сочинения Бомарше, перевод г. Богуславского, музыка соч. Россини, под названием: Севильский цирюльник»²¹. І далі перелічуються дійові особи та їхні виконавці. Серед них назвемо тих, до яких ще доведеться повертатися далі: «Граф Альмавива — г[осподин] Шмидкоф, <...> Розина, его воспитанница — д[еви]ца Шмидкоф, <...> Берта, горничная Розины — г[оспо]жа Шмидкоф».

Вільгельм-Карл-Август Schmidgoff (таке його справжнє прізвище — зустрічаються написання Шмідкоф, Шмідков (Шмітгоф — так писав Шевченко) і навіть Шмідтгоф; роки життя його невідомі) — співак, драматичний актор, режисер, диригент, антрепренер. Народився в Сілезії (тепер більша частина її в складі Польської Республіки, менша частина — у Чехії), за походженням німець. Закінчив кадетський корпус у Берліні в чині офіцера, однак пов'язав свою подальшу долю з музикою і театром. Дебютував як співак у тенорових партіях і в ролях коханців у берлінській опері. З 1832 р. був солістом і актором у театрах Відня і Дрездена, зокрема й адміністратором німецького театру в Познані, і виїжджав у складі німецької трупи до польського міста Каліша. У 1833 і 1835 рр. виступав на концертах у Варшаві (тоді вже у складі Російської імперії), співаючи по-німецьки. Восени 1835 р. переїхав до Вільна (тоді центру Литовської губернії, до якої належала частина й білоруських земель), де у міському польському театрі виконував в антрактах тенорові партії з німецьких опер. Навчившись польської мови, у сезоні 1835/1836 рр. виступав у віленському театрі з польською трупю в операх «Фра-Дияволо» і «Німа із Портичі» Д.-Ф.-Е. Обера та «Цампа, або Мармурова наречена» Л.-Ф.-Ж. Герольда. Влітку 1836 р. організував німецьку оперну трупу, з якою виступав у Ліпаві і Вільні, де успішно конкурував з польським театром. У сезоні

1837/1838 рр. очолив спільну дирекцію віленського театру, в якому драми і комедії йшли польською мовою, а опери — німецькою. Восени 1838 р. гастролював як соліст у львівському німецькому театрі та в польському театрі у Варшаві. Повернувся до Вільна з новими акторами, серед яких був згодом знаменитий польський та німецький артист Б. Давісон. Того самого 1838 р. В. Шмідгоф зрікся керівництва віленським театром і відтоді залишився у трупі як співак, вряди-годи влаштовуючи німецькі вистави. У 1843–1848 рр. знову керував власною німецько-польською трупою, з якою виступав у містах Гродно, Мінськ, Новогрудек, Кобрин, Могилів, Берестя (тепер усі — Білорусь), а також на Україні: у Кам'янці-Подільському (1844 р.), Харкові (тричі: 1844, 1845, 1846 рр.), Києві (двічі: 1845 і 1846 рр.), у Житомирі (1846)²².

Про перший приїзд до Києва у червні 1845 р. у неофіційній частині «Киевских губернских ведомостей» анонімний автор інформував: «...Можно сказать, музыка процветает у нас более, нежели другой род искусства. Лучшим доказательством этому служит то, что оперная труппа Шмидгоф[а] была принята в Киеве с восторгом, привела аматёров в фурор и произвела большую суматоху в обществе диллетантов, которые долго рассказывали о своих впечатлениях друг перед другом»²³.

Про час виступів цієї трупи в Києві у 1845 р. є свідчення в нарисі історії театру в Києві, у якому мовиться про стаціонавання упродовж восьми років (1843–1851) польсько-російсько-української трупи Петра Рекановського (? — помер після 1865 р. у Києві), який навідувався з цією трупою до Києва й раніш: у сезонах 1834/1835 рр., 1836/1837 рр., 1840–1842 рр., 1843 р. Саме цей Петро Рекановський, «желая разнообразить зрелища и привлечь в театр польскую публику <...> в июне 1845 г. пригласил польскую оперную труппу Шмитгофа, давшую “Норму” [В. Белліні], “Фенеллу” [тобто «Німа з Портічі» Д.-Ф. Обера], “Цампу” [Л.-Ф.-Ж. Герольда] и др. После девяти спектаклей, прошедших вполне успешно, труппа уехала в Харьков»²⁴.

Про перший приїзд трупи Шмідгофа до Харкова у листопаді 1845 року знаходимо такі відомості у місцевій газеті: «...В заключение спектакля дан был дивертисмент, где <...> д[евица] Шмидкофф пропела арию на французском языке из оперы «Актеон», — эта артистка из труппы недавно прибывшей сюда польской оперы производит furor на нашей сцене...»²⁵. І ще одне свідчення: «В антрактах <...> д[еви]ца Шмидкофф, примадонна временно пребывающей здесь польской труппы и любимица здешней публики, пропела нам арию из оперы “Le postillon de Lonjumeaux”. Ее благородные манеры, умение управлять приятным голосом восхитительны. Очень жаль, что мы должны скоро с нею разстаться»²⁶.

І справді київська газета у січні 1846 р. у рубриці «О приехавших в Киев и уехавших из оногo с 4 по 11 число января 1846 года» повідомляла: «Приехали: <...> Из города Харькова прусскоподданный Шмидкоф»²⁷. А це значить, що він привіз до Києва «на контракти», тобто на час ярмарку, свою трупу.

Ці київські гастролі трупи Шмідгофа широко схарактеризовані анонімним автором у неофіційній частині газети «Киевские губернские ведомости»: «Вторичное появление оперной труппы в Киеве доставило много истинных наслаждений любителям музыки. Опера в Киеве!.. композиции Россини... Доницетти... Обера!.. С этими громкими именами европейских знаменитостей всё поднялось на ноги, бежит в театр с полным убеждением, что оттуда вынесет много впечатлений <...> Труппа Шмидкофф начала свои представления комическою оперою “Фрадьяволо” [Д. Обера] <...> “Севильский цирюльник”, прекрасное создание Россини, был исполнен труппою

очень удовлетворительно: в этой опере много таких мест, которые неотразимо западают в душу. Д[еви]ца Шмидкоф (Ева. — *Р. П.*) в роли Розины была очаровательна; ее пение проникнуто было неподдельным чувством. Об операх “Почталион” [А. Адамса], “Фрейшиц” (тобто «Вільний стрілець» К.-М. Вебера), “Норма” [В. Белліні], “Фанелла” [тобто «Німа з Портичі»] і “Бронзовый конь” [обидві — Д.-Ф. Обера], не розсуждая о их значении в музыкальном мире, можно отозваться, что они выполнялись хорошо, судя по средствам и обстоятельствам <...> С особенным удовольствием можно указать на г[осподи]на и г[оспо]жу Шмидкофф, д[еви]цу Шмидкофф <...>. Г[осподин] Шмидкофф грациозен и красив; его голос просветлен истинным чувством, но, к сожалению, он уже упал, щеголяя единственно своею опорю — искусственной обработкою. В г[осподине] Шмидкофф[е] заметен талант актера, он пробивается сквозь все его тонации. Воспоминание о прежней игре г[оспо]жи Шмидкофф заставляет нас искренне сожалеть, что в настоящую крещенскую ярмарку она почти не показывалась. Говорят, что болезнь этой замечательной артистки-певицы была причиною этого (Незабаром вона померла. — *Р. П.*). Впечатление, произведенное прежнею игрою г[оспо]жи Шмидкофф, однако ж, и до сих пор свежо в сердцах дилетантов. Голос ее силен, особенно — приятен, выразителен и окончательно выработан. Д[еви]ца Шмидкофф (Ева. — *Р. П.*) много обещает: у нее превосходный голос и хотя еще окончательно не выработан, но уже гибок и выразителен; ему недостает еще силы и свободы — но это приобретается годами и опытом <...> Труппа Шмидкофф[а], несмотря на недостаточное число актеров и еще меньшее число певцов, может уже дать понятие об Опере»²⁸.

Інший київський автор на сторінках петербурзького журналу «Репертуар и Пантеон» починає свою рецензію, датовану 23 січня 1846 р.: «Вильгельм фон Шмидгоф, содержатель оперной труппы, которая прошедшее лето восхищала киевскую публику и всех театралов, прибыл сюда и будет давать на польском языке комедии, водевили, оперетки, оперы комические и серьезные. Всякий спектакль будет состоять из русских и польских пьес»²⁹. Автор характеризує не тільки оперний репертуар, а й драматичний, наголошуючи, що серед драматичних артистів вирізнявся К. Соленик, актор Харківського театру, запрошений Шмідгофом на київські гастролі, де драматичний репертуар прикрасила вистава української п'єси, а саме «Москаль-чарівник» за участю Соленика в його коронній ролі Михайла Чупруна. Рецензент, давши високу оцінку театральній діяльності В.-К.-А. Шмідгофа, зазначив: «Не унижая достоинство русской труппы, должен я сказать, что киевская публика отдает преимущество труппе г[осподина] фон Шмидгофа <...> Он превосходный режиссер, какого трудно отыскать. Жена, и в особенности дочь, составят украшение любой труппы, первая одним пением, а последняя и пением, и прекрасной наружностью»³⁰.

У серпні 1846 р. В.-К.-А. Шмідгоф ще раз навідався зі своєю трупю на Успенський ярмарок у Харкові. Можливо, у липні він був і на іллінському ярмарку у Ромні. І, може, там побував Т. Шевченко. Можливо, саме цим можна пояснити єдину шевченківську згадку про польський театр у цьому місті.

У повісті «Капитанша», а саме у вставному оповіданні «Капитанша, или Великодушный солдат», оповідач наводить епізод: «Иду я по улице мимо квартиры Тумана и вижу: Туман сидит под хаткою на завалинке в своем пестром мундире и с барабаном между колен (должно быть, только что пришел с ученья). Перед ним стоит Варочка и просит у него барабанные палки. Он ей подал, она взяла палки да как

приударит поход, так что твой барабанщик. Я просто удивился: настоящая “Córka regimentu”, что в прошлом лете в Ромне польские актеры представляли»³¹. Йдеться про двоактну комічну оперу італійського композитора Г. Доніцетті «Дочка полку» (“La Fille du régiment”) (текст французьких драматургів Ж.-Ф.-А. Баяра і Ж.-А. Сен-Жоржа), уперше виставлену в Парижі у 1840 р. і відтоді популярну на багатьох європейських сценах, зокрема на польській. У Російській імперії стала відомою з 1841 р. в репертуарі французької трупи у Петербурзі та італійської в Одесі. На сценах російських імператорських театрів йшла як двоактна комедія «Дочь второго полка» у перекладі невідомого автора з французької мови з куплетами Г. Доніцетті: у Петербурзі (з листопада 1846 р.) і в Москві (з жовтня 1847 р.)³².

З приводу російськомовної вистави, побаченої у нижньогородському театрі (а треба гадати, що це була не опера Г. Доніцетті, а саме переклад комедії згаданих вище французьких драматургів під назвою «Донька другого полку»), Шевченко записав у щоденнику 23 січня 1858 р.: «“Дочь второго полка” — глупейшее произведение Доницетти. Либретто тоже нелепо и неестественно. Покойному нашему тормозу (йдеться про імператора Миколу І. — Р. П.), надо думать, очень нравилось это топорное произведение <...> При нем, я помню, когда-то в Петербурге оперетка эта исполнялась с большей дисциплиной. Теперь она и это существенное свое достоинство утратила»³³.

Оскільки Т. Шевченко твердить, що бачив виставу цієї «оперетки» «когда-то в Петербурге», а з репертуарного зведення цього театру відомо, що уперше вона пішла на сцені Александринського театру у 1846 р., коли Шевченка у Петербурзі не було (з 1845 по 1858 рр.), то напрошується висновок, що Шевченко міг бачити у Петербурзі в першій половині 40-х років виставу у французькому театрі або він бачив польську виставу саме опери в котромусь «прошлом лете в Ромне», як це написано в повісті «Капитанша». Останнє дуже ймовірне.

У попередньому академічному шеститомному виданні творів Шевченка коментатор тексту повісті «Капітанша» М. М. Новицький про цю виставу твердить: «Шевченко слухав 1845 р. в Ромнах на Іллінському ярмарку у виконанні трупи Зелінського»³⁴. Як відомо, на іллінському ярмарку у Ромні 1845 р. виступала харківська трупа, про що й написав у щоденнику сам Шевченко і про що з'явилася вже згадана вище стаття в «Радянському літературознавстві» (1979, № 5), у якій не працював Зелінський.

Не стверджуватимемо, що Т. Шевченко обов'язково познайомився особисто з родиною Шмідгофів у 1845–1846 рр. на Україні, але зустрітися з усіма ними йому таки довелося. А вже у нижньоновгородському російському театрі, сезон якого відкрився 1 жовтня 1858 р., Шевченкові довелося бувати не раз. Там він познайомився з актрисою К. Піуновою й закохався в неї, там і стався розрив їхніх взаємин. Але ж саме в цьому місті перебувала чи не вся та родина тепер уже російських акторів Шмідгофів, яку він міг зустріти дванадцять років тому на Україні, в Києві й у Ромні. Сам Вільгельм-Карл-Август Шмідгоф працював керівником театрального оркестру, і Шевченко високо оцінив гру цього оркестру³⁵.

Двох доньок його — Еву і Люцію, і сина Максиміліана поет зустрів у гостях в актора М. Вільде, до якого прийшов попрощатися напередодні від'їзду з Нижнього Новгорода до Москви, а далі — до Петербурга. 6 березня 1858 р. поет записав: «...Зашел к Вильде, где встретил... мамзелей Шмитгоф и брата их, молодого, весьма талантливого скрипача и сценического артиста». А в цитованому вже записі від 23 січня 1858 р.

після перегляду вистави «Дочка другого полку» читаємо таке: «Старуха Шмитгоф в ролі Марии безобразна»³⁶. Коментатори обох академічних видань Шевченкових творів хибно адресують цю негативну оцінку старшій сестрі, Еві Шмідгоф, а насправді це стосувалося їхньої мачухи. До речі, Максиміліан Шмідгоф, якого так високо оцінив Шевченко, у 1860 р. одружився з Катериною Піуною.

Приїхавши на Україну втретє (червень–серпень 1859 р.) Шевченко застає ще ту саму тримовну ситуацію в театрі у Києві та на Правобережній Україні (Кам'янець-Подільський, Житомир), де вистави йшли польською, російською і українською мовами. Чи вдалося йому побувати на них, відомостей не маємо.

Через три роки внаслідок придушення Січневого польського повстання у 1863 р. закінчилася епоха польського театру в межах Російської імперії, але й перервалася вона на тривалий час і для українського театру. Естафету українського професійного театру перейняв Український (Руський) народний театр у Галичині й на Буковині в межах Австрійської (з 1867 р. — Австро-Угорській) монархії. Контакти цього театру з польським стосувалися вже самої Галичини.

¹ Шевченко Т. Письмо Т. Гр. Шевченко к редактору «Народного чтения» // Шевченко Т. Повне зібрання творів. У 12 т. / Тарас Шевченко. — К. : Наукова думка, 2003. — Т. 5. — С. 192.

² Шевченко Т. Письмо Т. Гр. Шевченко к редактору «Народного чтения» // Шевченко Т. Повне зібрання творів. У 12 т. / Тарас Шевченко. — К. : Наукова думка, 2003. — Т. 5. — С. 196–197.

³ Лазаревский А. М. Материалы для биографии Т. Г. Шевченка // Основа. — 1862. — № 3. — С. 10.

⁴ Щербина Т. Вільно / Тетяна Щербина // Шевченківська енциклопедія. У 6 т. — К., 2012. — Т. 1. — С. 671.

⁵ Шудря М. З валкою за дідичем / Микола Шудря // В сім'ї вольній, новій. Шевченківський збірник. — К. : Радянський письменник, 1996. — С. 301–305.

⁶ Жур П. Труды и дни Кобзаря. — Л[енинград] : «Люберецкая газета», 1996. — С. 26.

⁷ Непокупний А. Подорожня 17-річного Тараса / Анатолій Непокупний // Літературна Україна. — 1990. — 22 березня.

⁸ Жур П. Труды и дни Кобзаря. — С. 29.

⁹ Марченко М. Історичне минуле українського народу в творчості Т. Г. Шевченка. — К. : Радянська школа, 1957. — С. 93.

¹⁰ Ткаченко М. М. До питання про перебування Шевченка у Варшаві // Збірник праць Сьомої наукової шевченківської конференції. — К. : Видавництво АН УРСР, 1959. — С. 113–121.

¹¹ Т. Г. Шевченко: Біографія. — К. : Наукова думка, 1984. — С. 24.

¹² Яковина О. Варшава... — С. 581.

¹³ Król-Kaczorowska B. Teatr dawnej Polski: Budynki. Dekoracje. Kostiumy. — Warszawa, 1971; Król-Kaczorowska B. Teatry Warszawy: Budynki i sale w latach 1748–1975. — Warszawa, 1986.

¹⁴ Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / Павло Зайцев. — К. : Акціонерне товариство «Обереги», 1994. (Перевидання з 1955 р.). — С. 35–36.

¹⁵ Чалий М. К. Нові матеріали для біографії Т. Г. Шевченка // Спогади про Тараса Шевченка. — К. : «Дніпро», 1982. — С. 51–52.

¹⁶ Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. — К. : «Дніпро», 1991. — С. 69.

- ¹⁷ Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. — К. : «Дніпро», 1991. — С. 63–64.
- ¹⁸ Рулін П. Шевченко і театр // Шевченко та його доба. — К. : Держвидав, 1925. — Випуск 1. — С. 109–140; Борщаговський О., Єсипенко М. Шевченко і театр. — К. : «Мистецтво», 1941; Йосипенко М. Шевченко. Театр // Український драматичний театр. У 2 т. — К. : «Наукова думка», 1967; Пилипчук Р. Я. Театр і Шевченко // Шевченківський словник. У 2 т. — К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1977. — Т. 2. — С. 259–263.
- ¹⁹ Пилипчук Р. Я. Т. Г. Шевченко в Ромнах // Радянське літературознавство. — 1979. — № 5. — С. 33–39.
- ²⁰ Гребінка Є. П. Опера в Лубнах // Гребінка Є. П. Твори. У 3 т. / Є. П. Гребінка. — К. : «Наукова думка», 1981. — Т. 3. — С. 497–500. (Стаття уперше опублікована: «Ілюстрація». — 1845. — Т. 1. — № 36. — С. 573–574).
- ²¹ Гребінка Є. П. Твори. У 3 т. — К. : «Наукова думка», 1981. — Т. 3. — С. 498.
- ²² Біографію В.-К.-А. Шмідгофа складено на фактах з таких видань: Rulikowski M. Teatr polski na Litwie 1784–1906. — Wilno, 1907; Miller A. Teatr polski i muzyka na Litwie jako strażnice kultury Zachodu (1745–1865). — Wilno, 1936; Estreicher K. Teatre w Polsce. Т. I, II, III. — Wydanie drugie. — Warszawa, 1953; Słownik biograficzny teatru polskiego. — Warszawa, 1973; Пашкин Ю. Приватны и городскі тэатр на Беларусі з канца XVIII ст. па 1861 г. // Гісторыя беларускага тэатра. — У 3 т. — Мінск, 1983. — Т. 1; Капилов А. Л. Музыкальный театр Белоруссии XIX — начало XX в. // Музыкальный театр Белоруссии: дооктябрьский период. — Минск, 1990; Черняев Н. Из харьковской театральной старины. — Х., 2010.
- ²³ Киевские губернские ведомости. — 1845. — 30 ноября. — № 48.
- ²⁴ Николаев Н. И. Драматический театр в г. Киеве. Исторический очерк (1803–1893). — К.: Издание Я. Б-го и Н[иколая] Н[иколае]ва, 1849. — С. 30–31.
- ²⁵ [Без підпису] Спектакль 13 ноября 1845 г.: Бенефис д[еви]цы Адель // Харьковские губернские ведомости. Неофициальная часть. — 1845. — 24 ноября. — № 46. — С. 344.
- ²⁶ Б. Г. .... ? Несколько слов о спектакле, данном в прошедшее воскресенье в пользу пострадавших от пожаров в г. Харькове // Харьковские губернские ведомости. Неофициальная часть. — 1845. — 1 декабря. — № 47. — С. 1.
- ²⁷ Киевские губернские ведомости. Часть официальная. — 1846. — 11 января. — № 2. — С. 16.
- ²⁸ Киевские губернские ведомости. Часть неофициальная. — 1846. — 1 марта. — № 9.
- ²⁹ Захарченко А. Киевский театр (во время контрактов) // Репертуар и Пантеон. — 1846. — Кн. 2. — С. 94.
- ³⁰ Захарченко А. Киевский театр (во время контрактов) // Репертуар и Пантеон. — 1846. — Кн. 2. — С. 99.
- ³¹ Шевченко Т. Повне зібрання творів. У 12 т. / Тарас Шевченко. — К. : «Наукова думка», 2003. — Т. 3. — С. 315.
- ³² Бедлинская Т. М. Репертуар петербургского Александринского и московского Малого театров (1846–1861) // История русского драматического театра. В 7 т. — Москва : «Искусство», 1979. — Т. 4. — С. 318.
- ³³ Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів. У 12 т. / Тарас Шевченко. — К. : «Наукова думка», 2003. — Т. 5. — С. 145.
- ³⁴ Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів. У 6 т. — К. : Видавництво Академії наук УРСР, 1963. — Т. 3. — С. 494.
- ³⁵ Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів. У 6 т. — К. : Видавництво Академії наук УРСР, 1963. — Т. 5. — С. 160.
- ³⁶ Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів. У 6 т. — К. : Видавництво Академії наук УРСР, 1963. — Т. 5. — С. 144.